Leonard Łukaszuk *

Wartości uniwersalne w strategii ekologicznej integrującej się Europy

1. Wartości uniwersalne dotyczące ochrony środowiska naturalnego

1.1. W dziedzinie ochrony środowiska naturalnego człowieka zarówno społeczność międzynarodowa, jak i jednocząca się Europa poszukują nowych idei i koncepcji oraz instrumentów wprowadzania ich w życie. Dotyczy to także sfery edukacji mającej na celu kształtowanie odpowiednich postaw proekologicznych, motywowanych nie tylko prakseologicznie, ale również etycznie.

Europejska polityka ekologiczna przechodzi bowiem swoistą transformację, której główne kierunki i założenia można przedstawić w sposób następujący:

- Współczesna Europa stara się znaleźć uzasadnienie **etyczne** dla swoich bieżących i strategicznych zamierzeń w dziedzinie ochrony środowiska.
- Dostrzega się potrzebę ukształtowania nowego, szerszego podejścia interdyscyplinarnego w tej dziedzinie, zarówno na płaszczyźnie prawnomiędzynarodowej, jak i społecznej, z wykorzystaniem dotychczasowych doświadczeń międzynarodowych o walorze uniwersalnym.
- Proponowane obecnie teoretyczne podstawy nowej polityki w zakresie ochrony środowiska koncentrują się na wskazaniu sposobów lepszego wykorzystania zarówno istniejącego już potencjału, jak i nowych instrumentów, m.in. przez odpowiednią weryfikację oraz znalezienie alternatywnych rozwiązań i środków działania różnych instytucji.
- Wysyłane przez rozmaite agendy ONZ, a zwłaszcza przez Program Ochrony Środowiska (*United Nations Environment Programme* – UNEP), sygnały składające się na swego rodzaju system wczesnego ostrzegania o zagrożeniach

* *Prof. dr hab.* ***Leonard Łukaszuk*** *- Instytut Stosunków Międzynarodowych Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, wykładowca w Akademii Obrony Narodowej, członek Komisji Prawa Morskiego Polskiej Akademii Nauk.*

regionalnych i globalnych mogą przyczyniać się do zachowania pokoju, ponieważ postępująca degradacja zasobów naturalnych może prowadzić do konfliktów międzynarodowych. Odpowiednia zaś polityka ekologiczna może sprzyjać budowaniu partnerskich stosunków między krajami rozwijającymi się i rozwiniętymi oraz tworzeniu równowagi pomiędzy potrzebami społecznymi i gospodarczymi a ochroną środowiska. Również takie masowe zjawisko jak turystyka międzynarodowa może być odpowiednio wykorzystane dla zrównoważonego rozwoju ukierunkowanego proekologicznie. Wszystko to oznacza, że zagadnienia ochrony środowiska powinny być obecnie postrzegane w szerszym niż dotychczas kontekście.

- Biorąc pod uwagę przesłanie "Seulskiej Deklaracji o Etyce Środowiskowej", można zauważyć, że to właśnie azjatycki system wartości w sposób proekologiczny podkreślający jedność społeczeństwa i przyrody może wzmocnić etyczne motywacje uprzemysłowionej Północy.[1]

1.2. Aktualnie rozważane są różne innowacyjne podejścia polegające na bardziej efektywnym współdziałaniu międzynarodowym w dziedzinie ochrony środowiska, traktowanego w kategoriach uniwersalistycznych. Dotychczas liczne, ale rozproszone instytucje ekologiczne nie były w stanie skoordynować swoich wielokierunkowych działań, stąd pojawił się postulat wzmocnienia roli UNEP bądź rozszerzenia kompetencji Rady Bezpieczeństwa NZ do podejmowania działań w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa ekologicznego na szerszą skalę. Mamy tu do czynienia nie z kryzysem idei, ale z kryzysem instytucji, co jest zresztą cechą charakterystyczną niemal całego systemu ONZ.

Koncepcje "integralności ekologicznej" są ostatnio prezentowane z perspektywy uniwersalizmu, zakładającej konieczność ochrony środowiska przyrodniczego przed destrukcyjną działalnością ludzi. Koncepcje te zakładają potrzebę zachowania odpowiedniej, motywowanej etycznie równowagi w relacjach pomiędzy środowiskiem tworzonym przez człowieka a środowiskiem przyrodniczym. "Integralność ekologiczna" ma być normą wszelkich procesów decyzyjnych, a także podstawą dla proekologicznie zorientowanej integracji nauki, moralności i polityki władz publicznych.

W kontekście etyki ekologicznej i wartości uniwersalnych dyskutowane są m.in. prawa zwierząt, ograniczenia eksperymentalnych praktyk lekarskich i zobowiązania wobec przyszłych pokoleń. Aspekty etyczne są brane pod uwagę także w związku z nowymi technologiami produkcji żywności i odpowiedzialnością uczonych, podejmujących praktyki w dziedzinie inżynierii genetycznej. Nie utraciła swej aktualności koncepcja tzw. globalnej etyki wobec natury (autorstwa Marka Fritzhanda) preferującej wartości autentycznie ludzkie, a nie tylko doraźne korzyści materialne. Jan Paweł II w swej encyklice *Solicitudo rei*

[1] Opinia wyrażona m.in. przez Elisabeth Dowdeswell z UNEP (*"Our Planet"*, vol. 9, no. 1 1997, s.3).

socialis wskazuje na potrzebę postrzegania rozwoju jako skorelowanego z prawami człowieka. Ostatnio zaś Paul Wapner, rozważając na łamach *"Global Governance"* (no. 3 1997) problem etyki ekologicznej w kontekście ekonomiki globalnej widzianej z perspektywy międzynarodowej tradycji liberalnej, trafnie przypomina przesłanie Immanuela Kanta, że *"prawdziwy system polityczny nie może zrobić kroku bez złożenia daniny na rzecz moralności"*.

Warto odnotować, że znaczące zobowiązania moralne występują stosunkowo często także we współczesnym tzw. miękkim prawie ochrony środowiska, uznanym i wiążącym moralnie. Tworzone przez ONZ i jej agendy, a także przez instytucje integrującej się Europy, prawo to służy podejmowaniu decyzji dotyczących środowiska oraz kształtowaniu ustawodawstwa krajowego. Przykładem może tu być Kodeks Etyki Międzynarodowego Handlu Chemikaliami wydany przez UNEP. Współczesne prawo ochrony środowiska ma pewne wspólne płaszczyzny z prawem natury, nawiązując, wprawdzie niekiedy tylko pośrednio, do afirmowanych przez nie wartości.

Według poglądu von Dusen Wisharda[2] sama technologia nie może już obecnie służyć rozwijaniu ludzkiej indywidualności. Istnieje różnica postaw człowieka myślącego kategoriami ekonomicznymi i kategoriami środowiska. Nowym imperatywem politycznym jest teraz wzajemna zależność, co oznacza, że nadszedł czas, aby przenieść uwagę z modelu człowieka-ekonomisty na człowieka przyjaznego środowisku. Ten pierwszy model ma skłonność do wybierania krótkoterminowych i nie zrównoważonych (nie zbilansowanych) priorytetów, drugi zaś - widzi możliwości ekonomiczne w całym kontekście uwarunkowań życia (w tym biologicznego). Ma on także bardzo szeroki cel, jakim jest popieranie życia we wszystkich jego formach oceanicznych i lądowych. Ochrona życia staje się bowiem globalnym priorytetem ekologicznym dla XXI wieku. W istocie oznacza to, że "człowiek ekologiczny" powinien mieć właściwy stosunek do faktu, że wszyscy jesteśmy obywatelami jednej planety - Ziemi. Takie wartości uniwersalne przyświecają również rozwijającym się we współczesnej Europie koncepcjom i strategiom przyjaznym środowisku.

2. Strategie ekologiczne integrującej się Europy

2.1. Europejskie strategie ekologiczne, nacechowane znaczną dynamiką, są realizowane na różnych płaszczyznach instytucjonalnych, ale ich cele są zbieżne. Jako jedna z pierwszych w ochronę środowiska zaangażowała się Rada Europy. Poczynając już od 1967 r. skupia ona uwagę na inicjowaniu i organizowaniu zapobiegawczych działań proekologicznych, motywowanych

[2] Por. *"Vital Speeches of the Day"*, no. 15 1997.

zarówno przesłankami uniwersalistycznymi, jak i interesami regionalnymi bądź subregionalnymi, co dotyczy zwłaszcza subregionów morskich Bałtyku, Morza Śródziemnego i Morza Czarnego. Od początku lat 90. uwzględniane są także potrzeby krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Rada Europy jest inicjatorem i współtwórcą wielu konwencji międzynarodowych dotyczących ochrony różnych dziedzin europejskiego środowiska przyrodniczego, traktowanego jako wspólne dziedzictwo (obejmujące m.in. rezerwaty przyrody i walory krajobrazu). Rada Europy pomaga też krajom europejskim w nowelizowaniu i harmonizowaniu ich prawodawstwa służącego ochronie środowiska. Tak np. przygotowano
z udziałem ekspertów wzorcową ustawę ochrony środowiska dla potrzeb krajów Europy Środkowej i Wschodniej, uwzględniającą zarówno bogaty dorobek doświadczeń zachodnioeuropejskich, jak i potrzeby krajów naszego regionu. Jest przy tym charakterystyczne, że do systemu ochrony środowiska Europy włączają się także niektóre kraje Afryki Północnej (np. Maroko).

W przyjętej przez Radę Europy strategii długookresowej przewiduje się wykorzystanie istniejących środków prawnych, administracyjnych, społecznych, ekonomicznych i fiskalnych, zmierzając przy tym do koordynowania i unifikowania założeń programowych i mechanizmów już istniejących. Wiele wskazań praktycznych zawiera zwłaszcza ustalona w 1995 r. w Sofii strategia proekologiczna. Opiera się ona na zasadach: rozwagi, kompensacji strat, uwzględniania integralności ekologicznej, stosowania właściwych technologii, stosowania demokratycznej zasady dostępności społeczeństw do informacji o stanie środowiska, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazu oraz zrównoważonego rozwoju. Rada Europy podejmuje także różnego rodzaju działania edukacyjne i popularyzatorskie, m.in. dzięki wydawaniu licznych publikacji oraz działalności specjalnego centrum informacyjnego i biblioteki.

2.2. Publikowane ostatnio w Europie Zachodniej prace dowodzą, że poszukuje się nowych metod rozwiązywania problemów dotyczących ochrony środowiska. Zauważalny jest przy tym brak pełnych danych empirycznych o stanie środowiska, niezbędnych do rozwiązywania konkretnych problemów. (Odpowiednio zintegrowany system danych o środowisku i jego zagrożeniach został zaprojektowany we Włoszech.)

Najbardziej kompleksowe podejście prezentuje w tym zakresie polityka Unii Europejskiej. Aktualnie stoi ona wobec różnorakich, wzajemnie powiązanych problemów i wyzwań, spośród których do najważniejszych należą: jak jednocześnie chronić środowisko naturalne i prowadzić do zrównoważonego rozwoju, jak redukować dysproporcje w rozwoju poszczególnych subregionów i państw, jakie przyjąć opcje dotyczące polityki środowiskowej możliwe do realizacji za pomocą odpowiednio zintegrowanych środków legislacyjnych

i fiskalnych, jak zapobiegać konfliktom na tle ekologicznym pomiędzy państwami.

W Europie koncepcja zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska stanowi źródło inspiracji do podejmowania wielu działań w ramach współpracy regionalnej i subregionalnej. W praktyce jednak dochodzi niekiedy do konfliktów interesów na tle poszczególnych procedur decyzyjnych czy wykonawczych. Pojawia się zatem potrzeba wypracowania nowych metod łagodzenia tego rodzaju konfliktów w celu bardziej efektywnego rozwiązywania problemów środowiskowych.

Nawiązując do sformułowanej przez Jürgena Habermasa "krytycznej teorii" społecznej komunikacji i potrzeby demokratycznego udziału obywateli w rozwiązywaniu powyższych problemów, wskazuje się na potrzebę stosowania odpowiednich założeń metodycznych służących weryfikacji określonych modelowych koncepcji ochrony środowiska. (Przykładem służyć może analiza ośmiu modeli zaczerpniętych z różnych krajów Ameryki Północnej i Europy.)[3] Wskazuje się, że polityka rządów musi traktować równorzędnie zarówno wymogi gospodarki rynkowej, jak i ochrony środowiska. Dotyczy to tzw. czystych technologii i podatków na rzecz ochrony środowiska, traktowanych jako istotne składniki współczesnej strategii gospodarczej.

Generalnie rzecz biorąc, polityka proekologiczna Unii Europejskiej obejmuje: kontrolę zanieczyszczeń środowiska i ocenę jego stanu, ochronę zasobów przyrodniczych oraz inne działania w płaszczyźnie integracyjnej (zwłaszcza dotyczące rolnictwa). W polityce środowiskowej UE uwzględniane są dodatkowo postanowienia Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro z 1992 r., a także Konwencja NZ o różnorodności biologicznej mającej znaczenie dla środowiska morskiego i lądowego Europy z tego samego roku. Wspólnotowe prawo ochrony środowiska stanowi obecnie system obejmujący zarówno traktaty, jak i regulacje w postaci ponad 150 różnych dyrektyw. Na ich podstawie kształtowano ustawodawstwo poszczególnych państw członkowskich, ale niestety nie przyniosło to w pełni oczekiwanych rezultatów. Wciąż trwające wprowadzanie prawa wspólnotowego do prawa krajowego musi bowiem uwzględniać zarówno obiektywne potrzeby ochrony środowiska, jak i uwarunkowania gospodarki rynkowej.

W ochronie środowiska znaczącą rolę odgrywa współpraca regionalna, obejmująca m.in. szczególnie nas interesujący subregion bałtycki. Współpraca ta wykorzystuje doświadczenia Unii Europejskiej oraz Komisji Gospodarczej ONZ, ale kształtuje również własne, oryginalne rozwiązania. (Czynnikiem stymulującym współpracę w ramach tego subregionu były także idee ukształtowane w procesie KBWE.) Strategia proekologiczna subregionu

[3] Szerzej por. *Fairness and Competence in Citizen Participation. Evaluating Models for Environment Discourse*, ed. O.Renn, T.Weber, P.Wiedmann, Kluwer, Dordrecht 1995.

bałtyckiego przewiduje przede wszystkim ochronę środowiska morskiego przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z różnych źródeł. Wiodącą rolę odgrywają tutaj kraje skandynawskie oraz Polska, działające w ramach tzw. Komisji Helsińskiej oraz licznych inicjatyw i struktur pozarządowych. (Godne podkreślenia są tu zwłaszcza podejmowane przez nasz kraj inicjatywy polityczne oraz zaangażowanie polskich środowisk naukowych, w pierwszym rzędzie biologów, oceanografów i ekologów.) Wprowadzane są rozwiązania legislacyjne w postaci konwencji i innych regulacji prawnych.

Wspólne cele oraz tradycje dobrej współpracy gospodarczej i kulturalnej subregionu bałtyckiego stanowią ważną płaszczyznę integracji popieraną przez Unię Europejską oraz międzynarodowe instytucje finansowe wspierające działania na rzecz ochrony środowiska. W przyjętej w tym subregionie strategii widoczny jest wpływ idei uniwersalizmu, a zwłaszcza humanizmu, opartych na zasadach etyki i pokojowej, partnerskiej współpracy. Kształtowanie świadomości proekologicznej jest ponadto postrzegane jako kulturotwórczy czynnik wspierający kształtowanie się poczucia tożsamości regionalnej.

3. Wspólnoty Europejskie oraz OECD wobec legislacyjnych i edukacyjnych problemów ochrony środowiska

3.1. Wspólnoty Europejskie od wielu lat odgrywają znaczącą rolę w rozwijaniu systemu normatywnego dotyczącego ochrony środowiska w Europie. Wspólnotowa polityka ekologiczna począwszy od Traktatu Rzymskiego z 1957 r. przechodziła różne etapy - od podejmowania środków incydentalnych aż po ukształtowanie długoterminowych, międzynarodowych reżimów systemowych.[4] Skuteczne stosowanie tej polityki, uwzględniającej nie tylko potrzeby państw Wspólnot, ale również i innych krajów uwarunkowane jest, jak wiadomo, możliwościami finansowymi i potencjałem specjalistycznych kadr. Nadal brakuje jednak odpowiednich mierników do badania rzeczywistych efektów tych działań tak w skali regionalnej i subregionalnej, jak i ogólnoeuropejskiej.[5]

Ważnym elementem polityki ekologicznej WE jest szeroko zakrojona działalność legislacyjną, o zasięgu której świadczy fakt, że tylko w okresie od połowy lat 70. do połowy lat 90. przyjęto ponad 350 różnej rangi aktów prawnych dotyczących ochrony wody, powietrza czy ogólnie przyrody. Godne

[4] Por. P.McDonagh, A.Prothero, *Green Management*, London 1996.

[5] Por. K.Koffey, *Politika Ewropejskogo Soobszczestwa po ochranie okrużajuszczej sriedy i bałtijskije strany* w: *Mieżdunarodnyj Fond VIA BALTICA. IV Mieżdunarodnyj Seminar - Bałtijskoje Morie wczera, siegodnia, zawtra. OON i rawitije nacyjonalnych sistiem morskogo prawa i zakonodatielstwa ob ochranie okrużajuszczej sriedy w stranach Bałtii. Poswjaszczennyj 50-letiu OON,* Riga 1995.

uwagi jest to, że owe rozwiązania prawne rozpowszechniane są zarówno w państwach członkowskich Wspólnot, jak i w innych krajach, w tym środkowoeuropejskich, z Polską włącznie.[6] Takie porównawcze prezentacje spełniają nie tylko rolę poznawczą i popularyzatorską, ale można je także traktować jako pewien wstępny etap przystosowań do wprowadzania regulacji o charakterze ogólnoeuropejskim.

3.2. W tym kontekście należy zasygnalizować mniej znane inicjatywy i działania podejmowane także przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), które prezentowane są w licznych publikacjach.[7] Do najważniejszych, coraz częściej stosowanych instrumentów polityki ochrony środowiska prowadzonej przez państwa członkowskie tej organizacji, należą podatki na cele ekologiczne. Wprowadzane są one w formie podatków bezpośrednio nakierowanych na ten cel, ale także w postaci obciążeń pośrednich, zwłaszcza wtedy, gdy dane podatki są ustanawiane dla spełniania innych zadań.

Wspomniane publikacje (ukazujące zaangażowanie na rzecz ochrony środowiska i osiągane w tej dziedzinie efekty oraz stan działań proekologicznych w różnych krajach) wykazują potrzebę umacniania współpracy międzynarodowej dla osiągania zakładanych celów. Na zorganizowanym w 1995 r. spotkaniu około 70 ekspertów ekologicznych z 15 krajów OECD zwracano szczególną uwagę na konieczność ograniczenia szkodliwej działalności konkretnie wskazanych, ponad 3 tys. polutantów powietrza atmosferycznego oraz na znalezienie doskonalszych strategii, środków kontroli, opcji programowych i form współpracy międzynarodowej, także z udziałem krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Troską OECD jest bowiem promowanie czystej i bezpiecznej produkcji przemysłowej także w krajach naszego regionu, przechodzących na tory gospodarki rynkowej. Dowodzi tego np. powołanie Centrum Współpracy z Gospodarkami w Procesie Transformacji (*Centre for Cooperation with the Economies in Transition* - CCET), które prowadziło dyskusje na temat m.in. stanu przemysłu chemicznego na Ukrainie i w innych krajach WNP.

Aktualnie w krajach OECD wiele uwagi poświęca się ponadto nauczaniu proekologicznemu w szkołach, uwzględniającemu potrzeby XXI wieku.[8]

---

[6] Por. T.Handler, *Regulating the European Environment*, London 1994; J.Garbutt, *Waste Management Law*, 2nd edition, London 1995; D.Robinnson, J.Dunkley, *Public Interest Perspectives in Environmental Law*, London 1995.

[7] Należą do nich m.in.: *Environmental Taxes in OECD Countries. Environmental Performance Reviews*, July 1995 (oddzielne prezentacje dotyczące: Niemiec, Islandii, Norwegii, Portugalii, Japonii, Włoch, W. Brytanii, Polski, Holandii, Kanady i Austrii); *Hazardous Air Pollutants. The London Workshop,* OECD Documents, August 1995; *Promoting Cleaner and Safer Industrial Production in Central and Eastern Europe,* OECD Documents, September 1995.

[8] Por. *Environmental Learning for the 21st Century,* OECD, Paris 1995 oraz *Evaluating*

Konieczne jest bowiem wychowywać młodych obywateli tak, aby mogli w przyszłości w sposób odpowiedzialny kształtować i realizować ekologiczną wizję świata. Założenia polityki oświatowej oraz struktury organizacyjne powinny przy tym efektywnie wspierać wysiłek pedagogów. Szkoły, nauczyciele i uczniowie powinni twórczo angażować się w inicjatywy lokalne swoich społeczności w rozwiązywaniu problemów ochrony środowiska, także dzięki stosowaniu metod aktywnego nauczania.

W różnego typu publikacjach OECD zawarte są analizy rozmaitych inicjatyw szkolnych oraz innowacyjnych metod pedagogicznych stosowanych w poszczególnych krajach europejskich. Zawarty w nich określony potencjał intelektualny pozwala znaleźć odpowiedzi na sygnalizowane wcześniej wyzwania. Wprowadzenie treści ekologicznych do programów nauczania rodzi różne problemy i kontrowersje, zarówno w dziedzinie korelacji pomiędzy różnymi przedmiotami, określenia odpowiedniego poziomu przekazywanej wiedzy, jak też systemu wartości i postaw światopoglądowych. Programy powinny bowiem uwzględniać jednocześnie uwarunkowania i motywacje lokalne oraz perspektywę globalną. Skomplikowany, interdyscyplinarny charakter edukacji ekologicznej wymaga od pedagogów szczególnie starannego stosowania rozwiązań innowacyjnych oraz ich odpowiedniego weryfikowania.

Edukacja ekologiczna w Europie przybrała już kształt instytucjonalny w postaci działającej pod patronatem Rady Europy specjalnej fundacji: *The European Foundation for Environmental Education in Europe* (FEEE) o charakterze ogólnoeuropejskim. Powstała ona w 1981 r. na podstawie aktu założycielskiego podpisanego przez przedstawicieli Francji, Hiszpanii, Niemiec, Danii i Holandii, zaś obecnie skupia 18 państw. Fundacja opracowała trzy duże programy działania i dwa mniejsze projekty mające na celu rozwijanie edukacji proekologicznej w całej Europie, stąd też jest postrzegana jako pierwsza i najbardziej pragmatycznie działająca organizacja regionalna w tej dziedzinie. Działa poprzez zrzeszone w niej organizacje krajowe reprezentowane w Zgromadzeniu Ogólnym FEEE, które wybiera jej władze.[9]

Programy FEEE przewidują szeroką i zróżnicowaną gamę przedsięwzięć edukacyjnych. Należy do nich m.in. interdyscyplinarny projekt dla studentów szkół wyższych, chętnych do angażowania się w prace badawcze i zbieranie informacji z zakresu biologii, geografii, chemii i fizyki. Przekazują oni zebrane materiały (m.in. pocztą elektroniczną) innym grupom badawczym, społecznościom lokalnym oraz szkołom biorącym udział w systemie europejskiej edukacji ekologicznej. Studenci mają także możliwość

Innovation in Environmental Education, OECD Documents, Paris 1994.

[9] L.F.Andersen, *Environmental Education, "Naturopa"*, no. 79, Council of Europe, Strasbourg 1995, s.4.

uczestniczenia w programach międzynarodowych, takich jak: NOPEX (realizowany w Szwecji projekt nt. wymiany dwutlenku węgla między atmosferą a lasami), SUPERPHENIX (przeprowadzany we Francji projekt dotyczący przyszłości energii atomowej), DYFAMED (projekt poświęcony badaniom wzajemnych powiązań oceanu i atmosfery, realizowany na statku badawczym na Morzu Śródziemnym).

Charakter ogólnoeuropejski posiada również program "Eco-Schools", mający ambitny cel - po odpowiednim dokształceniu personelu oraz reorganizacji systemu zarządzania dla zaoszczędzenia środków - objęcia swym zasięgiem całego systemu szkolnictwa. Przewiduje on zaangażowanie społeczności i władz lokalnych we wspomaganie oświaty w zakresie działań proekologicznych. (Funkcje koordynacyjne programu w skali europejskiej spełnia brytyjska organizacja The Tidy Britain Group.)

Z kolei program "The European Blue Flag Campaign" ma za zadanie przygotować założenia dla działań władz lokalnych zarządzających obszarami przybrzeżnymi oferującymi rekreację i turystykę. Przewidziano cztery główne obszary działania: edukacja i informacja ekologiczna; jakość wody; standard wybrzeża; usługi, zarządzanie i bezpieczeństwo ekologiczne. (Program koordynowany jest przez duńską instytucję Friluftredet.)

Europejskiej polityce ekologicznej poświęca się konferencje naukowe prezentujące dorobek badawczy wielu krajów i organizacji międzynarodowych. Tak np. zachowaniu dziedzictwa przyrodniczego naszego kontynentu poświęcona była zorganizowana w Arnhem w 1993 r. konferencja z udziałem uczestników z 31 państw europejskich i 26 organizacji międzynarodowych. Przedstawione tam materiały oraz jej ustalenia wniosły poważny wkład do opracowania koncepcji ochrony przyrody w Europie.[10]

3.3. W ostatnich latach widoczny jest w Europie znaczny rozwój prawa dotyczącego ochrony środowiska naturalnego, powiązany z naukową systematyzacją i refleksją teoretyczną nad jego kształtem obecnym i przyszłymi kierunkami rozwoju. Prawo to wywiera istotny wpływ na działalność przemysłu, pomaga rozwiązywać powstające konflikty interesów między priorytetami ogólnoeuropejskimi a narodowymi.[11] Ważną mediacyjną rolę odgrywa tu Trybunał Sprawiedliwości.

Przykładem konkretnych przedsięwzięć w tym zakresie były podjęte w 1994 r. przez międzynarodowy zespół trzynastu wybitnych prawników badania nad najbardziej aktualnymi zagrożeniami ekologicznymi w Europie Zachodniej. Prace te były prowadzone na podstawie oddzielnych raportów nt. sytuacji

[10] Dorobek konferencji przedstawiony został w: *Conserving Europe's Natural Heritage. Towards a European Ecological Network*, ed. G.Bennett, Dordrecht 1994.

[11] Por. S.Simont, M.Duhot, *Environment and Europe. European Union Environment Law and Policy and its Impact on Industry,* Dordrecht 1994.

panującej w poszczególnych państwach uprzemysłowionych (z wyjątkiem krajów skandynawskich), prowadząc do sformułowania propozycji różnych środków zaradczych wraz z zaprezentowaniem konsekwencji ich niepodjęcia.[12]

W tworzeniu legislacji ekologicznej zaawansowane są także państwa Europy Środkowej i Wschodniej, podejmujące działania na rzecz ochrony środowiska w warunkach przekształceń strukturalnych i nadrabiające w ten sposób zaniedbania pozostałe po poprzednich reżimach. Dotyczy to większości państw naszego regionu, zwłaszcza Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Słowacji, Słowenii i Węgier. W tym zakresie wielka rola przypada Europejskiemu Bankowi Odbudowy i Rozwoju, wspomagającemu działania proekologiczne w dziedzinie gospodarki, zarządzania oraz regulacji prawnych.

Wspólnotowa polityka ekologiczna obejmuje nie tylko szeroko rozwiniętą działalność legislacyjną, ale i kontrolną, jak również współpracę w różnych dziedzinach ochrony przyrody.[13] Czynnikami kształtującymi tę politykę są niewątpliwie ustalenia Piątego Programu Działań Ekologicznych z 1993 r. oraz postanowienia Traktatu z Maastricht. Wzrasta ponadto aktywność Unii Europejskiej na płaszczyźnie międzynarodowej działalności proekologicznej. Można tu przytoczyć np. rolę UE w przyjęciu wiedeńskiej Konwencji o ochronie warstwy ozonowej z 23 marca 1985 r. oraz Protokołu substancjach naruszających warstwę ozonową podpisanego 19 kwietnia tego samego roku w Montrealu; przy rozwiązywaniu problemów "efektu cieplarnianego" oraz w działaniach związanych z organizacją i przebiegiem wspomnianego Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r.

W ostatnich latach nabrały także znaczenia konkretne ograniczenia w handlu wynikające z funkcjonowania przepisów o ochronie środowiska. Spowodowało to wzrost liczby sporów międzynarodowych i konieczność przyjęcia procedur dla ich rozstrzygania w ramach GATT oraz Światowej Organizacji Handlu (WTO) tak na szczeblu globalnym, jak i regionalnym (szczególnie w odniesieniu do takich organizacji jak Unia Europejska czy NAFTA).[14] Ochrona środowiska wiąże się także z handlowymi aspektami prawa do własności intelektualnej, co znalazło swój wyraz w odpowiednim porozumieniu międzynarodowym (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights* – TRIPS). Tak np. w zawartym na konferencji międzyministerialnej WTO w Marakesh w kwietniu 1994 r. porozumieniu dotyczącym handlu międzynarodowego i środowiska stwierdzono, że *"Komitet ds. Handlu i Środowiska uzna program prac przewidzianych*

[12] Szerzej o badaniach tych traktuje praca: *Environmental Hazards & Duties of Disclosure*, ed. D.Campbell, Dordrecht 1994.

[13] Szerzej por. S.P.Johson, *The Environmental Policy of the European Communities,* Dordrecht 1995.

[14] Por. E.U.Petersmann, *International and European Trade and Environment Law After the Uruguay Round*, Dordrecht 1995.

w niniejszym porozumieniu o handlu, usługach oraz ochronie środowiska oraz ważne przepisy Porozumienia o handlowych aspektach praw do własności intelektualnej (TRIPS) jako integralną część swojej działalności".

Przy podpisywaniu Konwencji o różnorodności biologicznej władze Unii Europejskiej złożyły deklarację, iż przywiązują duże znaczenie dla zapewnienia, aby transfer technologii służył zachowaniu i rozsądnemu wykorzystywaniu różnorodności biologicznej. Stwierdziły także, iż uwzględnianie praw własności intelektualnej stanowi podstawę dla wprowadzania w życie polityki w zakresie transferu technologii i współinwestowania. Podkreślano ponadto, że dla Wspólnot Europejskich i ich państw członkowskich transfer biotechnologii będzie przeprowadzany zgodnie z artykułem 16 rzeczonej konwencji oraz z zasadami i przepisami dotyczącymi ochrony własności intelektualnej, a w szczególności z umowami wielostronnymi i dwustronnymi podpisanymi bądź negocjowanymi przez państwa-strony tej konwencji.

Unia Europejska zadeklarowała jednocześnie wykorzystanie mechanizmu finansowego, utworzonego przez wspomniany Komitet ds. Handlu i Środowiska WTO, w celu popierania wolnego przepływu praw własności intelektualnej prowadzonego przez "operatorów europejskich", zwłaszcza w przypadkach udzielania licencji, co powinno odbywać się w ramach normalnych mechanizmów rynkowych i decyzyjnych przy zapewnieniu adekwatnej i efektywnej ochrony praw własności. Z kolei zaś, podczas prowadzonych w czerwcu 1995 r. dyskusji nad programem działań proekologicznych, przedstawiciel UE oświadczył, że toczone debaty mają jedynie teoretyczny charakter, gdyż pomimo wejścia w życie 1 stycznia 1995 r. Porozumienia TRIPS (z uwzględnieniem karencji dla krajów rozwijających się i przechodzących transformację systemową) nie zostało ono jeszcze sprawdzone w praktyce, ani też nie zbadano jego wpływu na ochronę środowiska.

3.4. W podejmowanych ostatnio w Polsce badaniach zinstytucjonalizowane działania na rzecz bezpieczeństwa ekologicznego w Europie są postrzegane w szerszej perspektywie współczesnych stosunków międzynarodowych, z uwzględnieniem roli i udziału Unii Europejskiej, Rady Europy czy przedsięwzięć integracyjnych w ramach subregionu bałtyckiego. Zagadnienia ochrony środowiska wiążą się m.in. z przekształceniami własnościowymi, rynkiem kapitałowym i działalnością instytucji finansowych. Problemy te od dawna występują w państwach Unii Europejskiej, gdzie odpowiedzialność za szkody ekologiczne w swym wymiarze finansowym jest porównywana z odpowiedzialnością za jakość produktów. Oznacza to, że podmioty gospodarcze muszą zachowywać ostrożność przy podejmowaniu inwestycji tak, aby nie narażać się na ponoszenie ewentualnych, znacznych kosztów z tytułu kar za wyrządzanie szkód ekologicznych. Problematyka ta jest przedmiotem badań prawnoporównawczych pod kątem nowelizacji istniejących

i wprowadzania przewidywanych rozwiązań na gruncie polskim.

Komitet ds. Ochrony i Kształtowania Środowiska Naturalnego Rady Europy podjął i kontynuuje inicjatywy w zakresie koordynowania działań legislacyjnych państw Europy Środkowej i Wschodniej w dziedzinie kompleksowo ujmowanej ochrony środowiska. Inicjatywy te mają na celu przyjęcie przez owe kraje odpowiednich rozwiązań prawnych na podstawie wspomnianego, opracowanego w 1995 r. przez ekspertów Komitetu "wzorca" ustawy ekologicznej, uwzględniającego zweryfikowane w praktyce standardy europejskie.

Tak więc działania europejskich struktur integracyjnych na rzecz ochrony środowiska są znacznie zaawansowane, a ich dorobek legislacyjny, organizatorski i edukacyjny może być szeroko wykorzystany w warunkach krajów Europy Środkowej i Wschodniej.

4. Uwagi końcowe

Powyższe rozważania na temat współczesnych strategii ochrony środowiska w warunkach integrującej się Europy pozwalają sformułować kilka ogólnych uwag.

W toczących się obecnie w Europie rozlicznych dyskusjach oraz w praktycznej realizacji polityki środowiskowej uwzględniającej wartości uniwersalne można wyróżnić kilka tendencji: traktowanie społeczeństwa i natury jako pewnej jednolitej całości; stosowanie zasad etyki w odniesieniu do relacji pomiędzy środowiskiem człowieka a otaczającym je środowiskiem naturalnym; uwzględnianie korelacji między zasadami rozwoju a prawami człowieka; kierowanie się zasadą wspólnego dziedzictwa ludzkości, co odnosi się do pewnych dóbr natury należących do całego rodzaju ludzkiego (występuje to m.in. na gruncie prawa morza i prawa kosmicznego); uwzględnianie zasad zrównoważonego rozwoju, tj. odpowiedniej równowagi między potrzebami gospodarki, społeczeństwa i środowiska; przestrzeganie zasady partnerstwa w stosunkach między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się w odniesieniu do problemów przyrody i ochrony środowiska.

Postuluje się także stosowanie zobiektywizowanych metod oceny stanu środowiska, z uwzględnieniem wszystkich istotnych aspektów oddziaływania na nie czynników antropogenicznych, a także zdrowia ludzi. Istnieją pewne podobieństwa w stosowaniu środków prawnych jako metod ochrony zarówno ludzi, jak i środowiska naturalnego. Może to potwierdzać tezę o funkcjonowaniu systemu wartości występującego we współczesnych strategiach proekologicznych jako przejawu pewnego praktycznego uniwersalizmu. Odnosi się to również do przedsięwzięć w skali subregionalnej, takich jak regionalizm bałtycki, który może być postrzegany jednocześnie w kategoriach środowiskowych i integracyjnych.